

הרב אליהו רפאל הישריק ראש הכולל

פיחות המטבע והצמדה

הריבית בפשיטות מן התורה היא ללוות סכום מסוים ולהתחייב לשלם עבורו יותר כגון ק' בק"כ. כאשר הן בקציצה והן בתשלום יש מצב של ריבית. אולם יש ואדם מחזיר לכאורה יותר משלווה אך אין מצב של "ריבוי ממון" אצל המלווה, וכגון כאשר יש פיחות או שינוי בערכו של המטבע. יש באפשרות המלווה לבטח עצמו ע"י הצמדה שבזה אינו מבקש יותר ממה שהלווה אלא שלא יופחת ערך ההלוואה, מחד, לווה סכום מסוים ומחזיר יותר, ומאידך מבחינה ערכית הרי שילם את מה שלקח.

בדיון זה יש לבחון כמה חייב אדם להחזיר מבחינת דיני ממון כאשר חל פיחות בערך המטבע, ולכאורה על פי זה נוכל להניח כי כל סכום שישלם יותר מאשר מחויב יש בו משום ריבית, ואם יתנה מראש על כך ייתכן שיהא בזה גם ריבית קצוצה.

השאלה לעומקה היא האם הגדרת "הלוואה" והחיוב להחזיר היא על מציאות הדבר, וכזה נמדד לפי כמות, או דההגדרה לחיוב ההחזרה תלויה בשוויות וערך, וזה עלול להשתנות.

ביאור יסוד החוב שמוטל על הלווה.

א. הגמ' ב"ק דף צז: איתמר המלווה את חבירו על המטבע ונפסלה המטבע רב אמר נותן לו מטבע היוצא באותה שעה, ושמואל אמר יכול לומר לו לך הוציאו במישן, אמר רב נחמן מסתברא מילתה דשמואל דאית ליה אורחא למזל למישן אבל לית ליה — לא. ע"כ. המדובר בגמ' וכך מבואר בראשונים (מרדכי, סה"ת) שפסלה המלכות מטבע מסוים והוציאו במקומו מטבע חדש, וידוע הוא דבזמנם היה ערך המטבע מבוסס על כמות הכסף והמתכת שהיה בו על פי משקלו. ועליו היתה צורה של המלכות, וכאן פסלה המלכות את הצורה והנפיקה מטבע חדש בצורה חדשה אבל באותו משקל.

הראשונים עמדו על לשון הגמ' המלווה "על המטבע", ועיין רש"י שביאר שמכר לו פרקמטיא — וקצץ לו מעות, ובתוס' שם ד"ה המלווה ביארו דעת רש"י שבמכר רגילים להזכיר מטבע אבל בהלוואה אין רגילים להזכיר במה יפרע לו, והתוס' ס"ל דאין חילוק ואיירי במקרה שאומר לו ע"מ שתשלם מעות, וכיון שפירש לו — לכך פירש לו ע"מ שיתן לו מטבע היוצא באותה שעה. ונחלקו רב ושמואל אי מה שיוצא במישן מיקרי עדיין מטבע או לא. אך אם לא יוצא כלל או שאין לו דרך ללכת לשם לכו"ע לאו שמו מטבע.

והנה התוס' כתבו דלכו"ע אם לא הזכיר מעות בעת ההלוואה, — מעות שהלווה לו יפרע לו אפי' שנפסלו, ובפשטות הכוונה שאפי' נפסלו לגמרי ולא יוצאים כלל, ונותן לו מטבע שנפסל, ויבורר להלן.

אכן בגזלן צריך לשלם כדמעיקרא — ודימו התוס' דין זה לדין הוזל — שבגזלן כאשר הוזל והחפץ אינו בעין — משלם כדמעיקרא ואילו בהלוואה פשוט לתוס' שמשלם כדהשתא, והוציאו דין זה מהגמ' בפירקין דף ע"ה מדין — מלווה אדם כור חטים, הוזלו — נותן חטים הוקרו נותן דמיהם, ומטבע שנפסל — הוי כהוזל, וא"כ בכל הלוואה כאשר מוזל — ישלם את הוזל. והנה צריך להבין מה החילוק בין גזלן לבין לווה ולמה בהלוואה בעצם ישלם לפי עכשיו ולא לפי המחיר הקודם.

עוד כתבו התוס' שבתרומה ונטמאת וכן בלווה חמץ — אינו יכול להחזיר אחר הפסח (והוי כמו מטבע שנסדק דלכו"ע אינו יכול להחזיר בהלוואה עיין תוס').

וכתבו — דמטבע שנפסל — הוי כהוזל והני לא דמי להוזל. וכוונת התוס' אף במקרה שלא התנה ע"מ שיתן מטבע — דבמטבע יכול ליתן אף שנפסל לגמרי, וצריך ביאור מהו המחלק בין נפסל לגמרי לבין תרומה ונטמאת וחמץ ועבר עליו הפסח.

ונראה ביאור דברי התוס', דגדר הלוואה הוא דאני מחויב להחזיר — מציאות הדבר שלקחתי וההתחייבות היא להחזיר מציאות החפץ. משא"כ בגזלן החיוב אינו חיוב של שעבוד שקיבלת על עצמי אלא עצם הדבר שנטל אינו שלו, ולכן חייב להחזירו, אכן בכל מקרה שלא יוכל להחזירו הרי יש עליו חיוב אחריות על החפץ וזהו לפי המחיר בשעה שלקח. והנה לגבי מטבע ביארנו שהיתה לו מציאות של כסף (או זהב) אלא שהיתה לו גם צורה — שהופכת להילך (ובלשון הגמ' — חריפות) ולפיכך שייך לדון על מציאות הדבר — שלקח מטבע — שיחזיר מטבע, ואף שנפסל הרי הצורה נפסלה אך מציאות המטבע (בתור משקל כסף וכו') קיימת ולכך גם כאשר נפסל הרי הוא הוזל. ועיין חת"ס סי' סד-סה שכתב סברא זו).

ואיך יהיה בחטים ובכל דבר אוכל הרי את מציאות האוכל לווה — וזאת חייב להחזיר ולכך אף שהוזל אינו משלם יותר, אכן בתרומה ונטמאת ובחמץ ועבר עליו הפסח אין כאן מציאות של אוכל (ואף שיש לו עדיין שיווי להסיקו — וכמו שיש מקשים על תוס' — זה אינו, שהרי מציאותו היא תורת אוכל — ומזה אין לו — ואינו נמדד בשווי — ודוקא משום כך אין כלל להתחשב במה ששווה עדין כל שהוא ולא הוי הוזל).

והנה כל זה בלא התנה כלום אכן כאשר אומר על מנת שתשלם לי מטבע כמבואר בתוס' שזהו מקרה הגמ' שם אין יכול ליתן לו מטבע שנפסל ואינו יוצא, אף שלכאורה מציאות המתכת קיימת — כיון שהתנה כוונתו למטבע היוצא. והנה יש להסתפק בדעת התוס' האם הוי אך תנאי למנוע שלא יחזיר לו מטבע שאינו יוצא, אך במהותה ההלוואה נשארת כמו כל הלוואת מטבע, או

הביאור שבזה מוסיף תנאי זה פירוש שמעביר כאן את מהות ההלוואה מהלוואה רגילה של דבר-בדבר — לסוג ההלוואה של הלוואת שווי — או הלוואת "ערך" הדבר. ונפקא-מינה מה הדין במקרה הגמ' שהתנה ע"מ שישלם מטבע — באם יוזל ולא נפסל, האם בכה"ג יצטרך ליתן לו מטבע לפי הערך הקודם שהרי לווה כאן את "שווי" הדבר או דיתן לו המטבע בלא תוספת דהרי לא נפסל ויוצא בהוצאה, שהרי כך התנה שיהא שם מטבע עליו.

העולה מדברי התוס' (א) לווה כסף או חטים והוזל — משלם לפי מחירו בשעת הפרעון את הכמות שלקח ואינו מוסיף. (ב) לווה סתם ונפסל המטבע משלם מטבע שנפסל וא"צ ליתן מטבע היוצא. (ג) התנה בשעת הלוואה (כגון שאמר ע"מ שחתן מטבע) צריך ליתן לו מטבע היוצא (החדש) אע"פ שללא התנאי הרי לא היה מקבל זאת מעצם דיני ההלוואה, מ"מ מכיון שהתנה ישלם מטבע החדש ואין זה ריבית. (ד) על פי מה שהביאו התוס' בדעת רש"י הרי שבמקרים שכרור הדבר — כגון בפרקמטיא, אפי' לא הדגיש בתורת תנאי — ישלם מטבע היוצא, וע"כ הביאור מכיון שתנאי המסחר והמקח מחייבים מסברא כן — הרי זה כאילו הותנה.

תנאי המוסף ביסוד החוב אי הוי ריבית

באשר לאמור — בסעיף ג' — וכן ד' — לכאורה צריך להבין, מכיון שעצם ההלוואה מצד עצמה אינה מחייבת — ויחזיר לו המטבע שנפסל, נמצא שמה שמשלם לו המטבע החדש הוא מחמת תנאים, וא"כ מדוע לא יהא בזה משום ריבית, לכאורה מוכח מכאן דלא כל מה שמחמת דיני ממון הרגילים אינו חייב לשלם, — והוא מתנה לשלם מיקרי ריבית (ובגדר הדבר מדוע הוי הכי נראה, דריבית גמורה מיקרי רק כאשר נותן יותר בכמות וגם שווה יותר שהרי בפשיטות בתנאים רגילים אין שינוי בעצם המחיר ולזה אמרה תורה — שלא יוסיף וכאשר מוסיף הרי זה הן בכמות והן בשווי הדבר אבל באם יהא היכי תימצא שיחזיר יותר ולא יהא שווה יותר — הגם שמעיקר ההלוואה אינו מחויב להחזיר — אכן אינו ריבית.) אך נראה שאין כאן הוכחה. דבתוס' מצינו זאת רק לענין מטבע שנפסל ולא יוצא בהוצאה והרי בזמנם היה המטבע מבוסס על ערך של עצם המתכת וכן על העובדא שניתן להשחמש בו בכל מקום, ואף שניתן להוציאו — הרי ערכו הוא ערך המתכת שבו. ולפיכך יש לומר דלעולם חייב להחזיר רק מה שלקח בהלוואה, ואם יחזיר יותר — הוי ריבית אך עדיין יש לברר מה לקח בהלוואה, ואם אין זה אותו השם של מה שלקח אף שהוי אותו חפץ הרי לא יוכל להחזירו. ומכיון שביארנו שיש כאן דבר המורכב מב' חלקים. המטבע — דהיינו המתכת עצמה והיוצא לזה אמרין שתלוי בהגדרתם מה הלווה, דאם לא אמר כלום, א"כ מכיון שיש כאן מציאות של מתכת הרי אמרין דההלוואה חלה על המתכת שבדבר — וזה הרי מחזיר גם במקרה ונפסל אך אם אמר ע"מ שתשלם במטבע שהכוונה לדברי התוס' — למטבע היוצא — א"כ

אין הפירוש שהכוונה לערך של הדבר ושוויו אלא למהות הדבר וכאן מהותו הרי שנתן לו מטבע היוצא.

ומהאי טעמא נראה שיש לדחות מה שלכאורה מוכח מדברי הרי"ף והרמב"ם. דהנה הש"ך בסי' רצ"ב סק"ט על דברי השו"ע שם בסעיף ז' לגבי המפקיד מעות אצל שולחני פסק בשו"ע דאם אינם חתומים ואינם קשורים קשר משונה מותר לו להשתמש בהם לפיכך נעשה ש"ש — ואם נשתמש בהם חייב גם באונסין. וכתב ע"ז הש"ך דהוי ליה אפי' לווה עליהו ונפ"מ דאם נפסל המטבע צריך לשלם לו מטבע היוצא, באותה שעה אפי' הוא בעין וכמ"ש הגה"מ פ"ז ממלוה והתוס' פ' הגזול דף צו ריש ע"ב. ותמהו האחרונים, הן בתוס' מבואר איפכא שבהלוואה סתם יכול לשלם מטבע שנפסל, וכתב ה"נתיבות" סקי"א דלא כתבו התוס' שבסתם יכול ליתן מטבע שנפסל אלא כאשר יוצא במדינה אחרת ויש לו דרך לשם אבל באם נפסל לגמרי ע"ז לא כתבו התוס' דיכול לשלם ואפי' שלא התנה כלום. דהיינו לדבריו כל כוונת התוס' רק לומר דבסתם — לא נחלקו רב ושמואל וגם רב יודה, אבל באם לא יוצא כלל — לא. וכך גם כתב ה"מגיד משנה" בדעת הרמב"ם פ"ד ממלוה ולוה הי"ב. דאף שלווה סתם — אין יכול להחזיר מטבע שנפסל. וא"כ לדעת הרי"ף (ע"פ הש"ך) והרמב"ם ופי' הנתיבות מהו ההסבר שאין יכול להחזיר המטבע שנפסל — לכאורה מוכח כאן שההלוואה היא על ערך ושווי הדבר. אך נראה דלהאמור לעיל וכן משמע בנתיבות דהחסרון הוא משום שלא נקרא מטבע וא"כ לא מחזיר את מה שלווה ממנו — ואדרבה אם אכן היתה כוונת הש"ך לומר שההלוואה היא לפי השווי וערך הדבר א"כ היה יכול לומר נפ"מ בהזל ולא רק בנפסל לגמרי. אכן בעצם דברי ה"נתיבות" שחידש בדעת תוס', יש להעיר דבפשוטו משמעות התוס' היא דאיירי בנפסל לגמרי וקצת ראייה יש לזה מהא שכתב הרא"ש תשובה כלל קג"א כדברי התוס' דלא פליגי רב ושמואל אלא בהתנה עמו לשלם מטבע: אבל במלוה את חבירו סתם בלא תנאי נותן לו מטבע שהלוהו ואפילו אינו יוצא בשום מקום ע"כ. ומסתברא שכן כוונת התוס'. ועיין בשו"ע סי' ע"ד בקשר לדין מטבע שנפסל ושם כתב רעק"א: עין ש"ך רצ"ב וצ"ל. עכ"ל. וכוונתו דבתוס' משמע איפכא. וכוודאי שלמד בתוס' כפשוטו. (ובעצם דברי הש"ך נראה פשוט שאין כוונת הש"ך לומר דבתוס' איתא שצריך ליתן מטבע חדש, אלא עיקר כוונתו לומר דבתוס' איתא דבהלוואה אף שאותם מעות קיימים — מיקרי שאינם בעין דמלוה להוצאה ניתנה — ויגיד עליו רעו — שהרי הש"ך ציין להגהות מיימוניות פ"ד ממלוה, ושם כל דבריו הם בנקודה זו לחלק בין גזלן כאשר החפץ בעין לבין הלוואה כאשר הכסף בעין — שלא נחשב לנמצא בעין שהרי להוצאה ניתנה ודוק) ועיין באור שמח שם שהבין בדעת ה"מגיד משנה" דמה שאינו יכול להחזיר נפסל לדעתו הוא משום דהוי כנסדק.

והעולה מזה הוא דבהלוואה הנדון הוא להחזיר את מציאות הדבר שלקחתי כזה אני מחויב להחזיר ואין דנים על הלוואה של ערך הדבר או שווי.

המלווה לחבירו והוקר הדבר.

ולפי זה במידה והתייקר הדבר שלקח בהלוואה — יהא חייב להחזיר מה שלקח אף ששווה יותר. ולכך בלווה סאה חטים והוקרו — מעיקר הדין מגיע שישלם הסאה עצמה אף שהוקרה. ורק רבנן אסרו כן (עיין ריב"ש שצו). ובזה יהי הביאור דמדרכנן אזלינן בחר השיווי ולפיכך בהוקר הרי מחזיר לו בשווי יותר. ולפי"ז לכאורה במטבע שהוקר גם נאסור להחזיר המטבע ששווה יותר מדרכנן ויש לברר אם אכן אסור מדרכנן בכה"ג או לא ואם נימא שאסור להחזיר בהתייקר יש לעיין לכאורה מדוע לא אסורה כל הלוואה של מטבע כמו הלוואת סאה בסאה.

והנה במרדכי ב"ק סי' ק"י הובאו דבריו בב"ח יו"ד סי' קס"ה באם נפסל המטבע ובמטבע החדש לא היתה תוספת במשקל — אע"פ שזיילין פירי במטבע החדש, מותר ליתן לו — ^{הואיל ומכח חריפותו} הווי אין בכך כלום, וכן כתב ב"ים של שלמה" ב"ק פ"ט סוף סי' ט"ו. ולכאורה משמע מדבריהם דאף בהוקר המעות יוכל להחזיר מכיון שלא מחזיר בכמות יותר, אך ייתכן, חדא דאינו דומה הוקר הדבר או הכסף דאסור להחזיר לבין הנדון שאפשר להשיג עבורו יותר פירות — וזהו בגלל חריפותו. או דנימא דכל האיסור מדרכנן הוא רק בפירות ולא במטבע עצמו ויבואר להלן. אמנם הגידולי תרומה שער מ"ו ח"ת אות א' ד"ה וראיתי למרדכי, כתב שדעת התוס' לחלוק ולאסור וכמו בהלווה חטים והוקרו — שנותן מעות. וודאי לשיטה זו חזינן דאף במטבע שהוקר הוי הכי. (מרדכנן).

מאידך יש לדון במצב הפוך, במקרה הגמ' של מטבע שנפסל — דלדעת התוס' בסתם, נותן מטבע שנפסל, האם מותר לו ליתן המטבע החדש אף שאינו מחויב, ולעיל ראינו דבמטבע שנפסל הרי מעיקר הדין בלא התנה כלום נותן מטבע שנפסל ומשום שהזכיר "ע"מ שתשלם במעות", מחזיר לו מטבע חדשה וא"כ אף בלא התנה מדוע שלא יוכל לשלם לו במטבע חדשה, ואדרבה אי הוי ריבית א"כ אם התנה יש לאסור יותר דהוי קצוץ. ובאור שמח פ"ד ממלוה הי"ב כתב דמשמע מרעח הרמב"ם שאין יכול ליתן לו מטבע חדשה (במידה ויש לו דרך לאותה המדינה) וביאר, מכיון שאפשר לקבל עבור החדשה יותר פירות א"כ כי יהיב ליה מטבע החדש — מיחזי כריבית — כיון שנותן יותר ממה שמחויב ליתן. (מדבריו מבואר דריבית ממש לא הוי וע"כ משום דבכמות לא החזיר יותר) וצריך לחלק בין דין הגמ' דבהלווהו על המטבע, הרי זה מגדיר את ההלוואה שמלווהו מטבע היוצא — וזהו החיוב להחזיר ולא מיקרי שמחזיר יותר כלל, אבל במקרה שבפועל יכול לשלם פחות והיינו שההלוואה היתה על מציאות החפץ או המתכת — ומשלם יותר — הרי זה מיחזי כריבית (ומ"מ ריבית ממש לא הוי שהרי בכמות לא החזיר יותר).

בירור המקורות בדין מטבע שהוזל או הוקר.

וכדי לדון בדין מטבע שהוקר או הוזל ולברר דעת הפוסקים בזה, נראה להקדים את סוגיית הגמ' בריש פ' איזהו נשך ס' ע"ב: ותיסברא דאיכא נשך בלא תרביית אי דאזופיה מאה במאה ועשרים מעיקרא קימא מאה בדנקא ולבסוף קימא מאה ועשרים בדנקא... אי בתר מעיקרא הרי נשך והרי תרביית ואי בתר בסוף לא נשך איכא ולא תרביית, ואי דאזויף מאה במאה מעיקרא מאה בדנקא ובסוף מאה בחומשא — אי בתר מעיקרא אזלא — לא נשך איכא ולא תרביית ואי בתר בסוף — הרי נשך והרי תרביית.

להלכה פסקו הראשונים — הרשב"א ר"ן נמו"י וכן בשו"ע (עיין הגהות אשר"י). דביתר מעיקרא אזלינן ולפיכך במאה ועשרים הוי ריבית מן התורה אף שהוזלו, ובמאה במאה לא הוי ריבית אף שהוקרו וזה מעיקר הדין, אכן פסקו שמ"מ אסור מדרבנן (ק"ס סעיף כ"א) והיינו דהוי כמו סאה בסאה.

ובראשונים איתא בר"ן ונמו"י רשב"א דדין סאה בסאה שהוי דרבנן — הוא מחמת שבתר מעיקרא אזלינן ולפיכך אין ריבית מהתורה, ומאידך הדין במשנה של סאתיים חטים בשלש ואין חילוק בין עמד להוזל ובכל ענין הוי ריבית קצוצה — הוא מדין בתר מעיקרא.

מבואר מהגמ' ומהפסק דמטבע שהוזל — נותן לו את אותה כמות שלקח ואע"פ ששוה פחות, ואם יתן לו יותר כי רצונו להשוות לו למחיר של שעת הלוואה יהא ריבית קצוצה (ק' בק"כ והוזלו) ומאידך אם יחזיר הלווה את מה שלוה אף ששוה יותר לא הוי ריבית מן התורה (מדרבנן לכאורה יהא אסור כמו סאה בסאה) ולפי"ז נראה דאין להתחשב כלל בשווי הדבר אלא רק בכמותו שלקח יחזיר אפי' הוזל ובהוקר גם הוי מעיקר הדין הכי (אלא שאסור מדרבנן כמו סאה בסאה).

אכן אין הדברים פשוטים דהנה איתא בהזהב מד ע"ב איסר א' מכ"ד בדינר של כסף למאי נפ"מ למקח וממכר ע"כ. ובתור"ה למקח ביארו דברי הגמ' דאם מכר לו חפץ בכ"ד איסורים כשהיו כ"ד בדינר ואח"כ זול והיה ל"ב בדינר, אינו יכול לפטור עצמו בכ"ד איסורים ולומר הדינר הוא דאייקר אלא יתן לו דינר כסף או ל"ב דינרים. ע"כ.

והנה התוס' דנו במקרה שהוזלו המטבעות וכתבו שיחזיר יותר כדי שיהי' שווה לערך של שעת חלות החוב, והיינו שחייב הממוני נקבע לפי שווי ולא לפי כמות. וצריך ביאור מהגמ' דילן שמבואר שאם הלווה ק' בק"כ להלכה שבתר מעיקרא אזלינן — הוי ריבית קצוצה, והרי לדעת התוס' יצטרך מעיקר הדין להחזיר כאן מאה ועשרים שהרי זהו השווי של המאה שלקח בהלוואה. (וכן צריך לידע לדעת התוס' במקרה והתייקר והשתא עמדו עשרים איסורים בדינר כסף — האם ישלם רק עשרים ואם ישלם יותר יהא בזה ריבית).

עוד יש להעיר במה שעמדו האחרונים שדברי התוס' בהזהב סותרים למה שכתבו בב"ק צ"ז דשם כתבו להדיא דבהלוואה במטבע והוזל — נותן לו

באותו המטבע ולא מוסיף לו כלום מוכח שחיוב הממון אינו נקבע לפי שווי אלא ע"פ הכמות.

פסק המהרשד"ם בענין הנ"ל

המהרשד"ם חו"מ סי' ע"ב בנה על דברי התוס' בהזהב מד ע"ב ופסק שבכל הלוואה אם הוזל משלם כפי השער של שעת הלוואה, והיינו שיוסיף לו כדי שישווה לערך של שעת הלוואה, ובאם התייקר המטבע יהא אסור לשלם את הכמות שלקח שהרי שווה יותר והוי ריבית (ובפשטות משמע ויבואר לקמן שהוא ריבית מעיקר הדין אלא שאולי הוי דרבנן משום שחסר בקציעה). ולדבריו צ"ע מדין סאה בסאה המבואר לקמן שבהוקרו — נותן דמיהן — מבואר דהוי רק דרבנן, ולדבריו הרי דין זה קים גם בכסף בכסף ואסור מעיקר דין ריבית.

והנה המהרשד"ם תמך יסודותיו על דברי הגמ' ב"ק צ"ז ע"ב: בעא מיניה רבא מרב חסדא המלוה את חבירו על המטבע והוסיפו עליו מהו? א"ל נותן לו מטבע היוצא באותה שעה... א"ל והא קוילין פירי, אמר רב אשי חזינן אי מחמת טבעא זיל — מנכינן ליה ואי מחמת תרעא זיל לא מנכינן ליה, ע"כ. ומוכח מהגמ' דאם יש שינוי ערך במטבע והוסף ומחמת זה ניתן להשיג יותר פירות עבורו הוי ריבית וזהו אפילו הוסיפו עליו פחות מהשיעור האסור — דמבואר בגמ' ובראשונים דאם היתה תוספת במשקל — עד חומש — לא הוי ריבית עיי"ש בראשונים הטעם, וכל זה רק אם אין שינוי בשווי המטבע אבל ביש שינוי בשווי, וניתן להשיג עבורו יותר אפי' ככל שהוא הוי ריבית. ומזה הוציא מהרשד"ם יסודו, שבכל הלוואה אזלינן בתר שווי הכסף ואם לווה והוקר — ישלם פחות, ואם הוזל פשיטא ליה שישלם יותר כדי שישווה לערך של שעת הלוואה.

ולכאורה זו ראייה אלימתא, וביותר שלצד שקא-זילין פירי, משמע בפשיטות שהוי ריבית (ולא רק מדין סאה בסאה — אלא שמיקרי ריבית ממש אמנם יתכן שחסר בקציעה) והוא נגד כל אלו הסוברים שאין משלם בהוזל המטבע אלא רק כמה שלקח ואע"פ שיוצא המלוה נפסד ואם ישלם יותר הוי ריבית. והם ה"חחס" סופר" בשו"ת חו"מ ס"ד אבן העזר קכ"ו, מחנ"א הל' ריבית, כ"ה נתיבות, (ויש גם בראשונים — יבואר להלן).

אך לכאורה הרי בגמ' דידן ריש הפרק מבואר דמאה במאה וקי"ל דאזלינן בתר מעיקרא לא הוי ריבית אף שהוקר ומזה הוכיחו הראשונים דאזלינן בתר הכמות ולא בתר השווי, אבל הרי זה סותר לגמ' בב"ק דמבואר דאם הוקר המטבע, אסור לשלם בו והוי ריבית.

ונראה דמהגמ' ב"ק צ"ז ליכא ראייה ואולי איפכא דהנה הגמ' שם איירי בהוסיפו על המטבע פירוש — שהיתה תוספת במשקל המתכת במטבע ואכן כך משמע בגמ' ומשמע בכל הראשונים, רש"י על אתר ועוד שכתבו דאם הוזלו

פירות אפי' בתוספת כל שהיא אסור ולא דוקא בחומש. א"כ איירי שלווה מטבע של מתכת ומחזיר בעצם יותר מתכת אלא שעד חומש הרי אינו ריבית כמ"ש בראשונים שע"ח, אכן אם הוולו פירות משום כך אם כן הרי התוספת היא הריבית. אבל באם לא היתה כלל תוספת במציאות המטבע וכל זה הוא רק ששונה הערך ושוויה א"כ בזה לא מצינו בגמ' (ועיין במחנ"א ריבית כ"ג דייק מרש"י בסוגיא בב"ק דמשום התוספת הוא דהוי ריבית) אכן נראה שמהרשד"ם הרגיש בזאת ובתשובותיו חלק יו"ד סי' רכ"ד כתב דליכא למימר הכי — דזיל בחר טעמא, והיינו דאי מצד תוספת המתכת עצמה ליכא כאן ריבית משום דהוי פחות מחומש א"כ ע"כ שטעמא דזילין פירי הוא איסור בפני עצמו.

החולקים על המהרשד"ם

לעומת המהרשד"ם יש רבים הסוברים שבאם הוולו המטבע או הוקרה ולא היה תוספת או פחות בגוף המטבע שמשלם לו המטבע הזו לא מוסיף ולא פוחת, דאזלינן בחר הכמות שלווה ולא בחר השווי. ה"מחנה אפרים" בסי' כ"ה עמד בסתירת דברי התוס' (ב"ק צ"ז ב"מ מ"ד ע"ב) וכתב לחלק בין מכר להלוואה, דבהלוואה דעתו כמ"ש התוס' ב"ק שמשלם המטבע שהוול, אכן במכר הרי כוונתו למכור בכ"ד איסורים שהם דינר ולכך משלם לפי הדינר בהוולו האיסורין (ומה שהזכירו התוס' בב"ק דין המוכר בפרקמטיא איירי בזקף עליו במלוה, אך בלא זקף באמת לא יוכל לשלם מטבע שהוול ואמנם הדברים צ"ב, דאי אמרינן שבמכר דעתו לקבל שווי וכי מפני שעשה עמו חסד שזקף עליו במלוה דין הוא שיפסיד, אך עכ"פ דעתו שבכל הלוואה ישלם המטבע שהוול.

אף החתם סופר בחו"מ סד וסי' עד ובאהע"ז קכ"ו וכן בשו"ת רבינו חיים כהן חו"מ סי' ג', וכן מהר"ם אלשיך קט"ו. ולשטה זו יש לציין הרשב"א בשו"ת ח"ג סי' מ' שדן בזה, כתב בפשטות שמשלם מטבע שהלווה אם לא הוסיפו בנסכא ולא פחתו ממנו. וכן הביא הנתיבות בשם הרא"ש כלל קג סעיף א' (ואף שראיתי שיש מעירים על כך יש להוסיף דברי הרא"ש בכלל ע"א אות ח'). עיי"ש

ובשיטת המהרשד"ם שמשלם לפי שווי ההלוואה אזלו גם האור שמח פ"ד הי"ב וכן משמע בריב"ש קצ"ז (וכן ר' מרדכי בנעט — הובא בחת"ס ס"ה). ולכאורה נראה שכן היא דעת המאירי ב"ק צז שכתב על דין הגמ' בהוסיפו על המטבע, ... "וכן הדין לדעתי בניתווסף ערך המטבע או פחת אעפ"י שלא נתווסף במשקל. ומשמע שלא יוכל לשלם לו כמטבע השתא אלא צריך להוסיף או לפחות כדי שיהיה לפי שווי הלוואה וזהו א"כ דיעה בראשונים שסוברת כן.

העולה מהנ"ל דהדבר שנוי במחלוקת הפוסקים, ראשונים ואחרונים שנחלקו לב' קבוצות אי בהוקר או בהוול משלם לפי שווי או לפי הכמות.

ביאור דברי הש"ס בב"ק צ"ז

ועדיין נשאר לבאר הא דמחד הגמ' ריש פרק איזהו נשך דבתר מעיקרא
 אזלינן, וא"כ מוכח דאזלינן בתר הכמות, ומאידך הגמ' בב"ק צ"ז בהוסיפו על
 המטבע שמשמע דבאם קזיילין-פירי הווי ריבית והיינו שמשלם לפי השווי. וכבר
 יישבנו לעיל דשם איירי בהוסיפו בפועל על המטבע אבל אה"נ דאם לא היתה
 תוספת אף שקאזילין פירי — יהא מותר. אכן יש להוסיף עוד חילוק דלעולם
 כאשר משלם מה שהלווהו — אמרינן שאין להתחשב בשווי אך אם אין זה אותו
 דבר וכגון שנפסל המטבע הראשון. ובמטבע החדש הוסיפו במשקל, וכך איירי
 בגמ' בב"ק (עיין רש"י שם) ובוזה הרי בעצם לא מחזיר מה שלקח, אלא שאין
 אפשרות אחרת מה להחזיר שהרי לווה מטבע ומחזיר מה שנקרא עכשיו מטבע אף
 שאינו אותו מטבע, בזה אמרינן שאם יש הפרש בשווי א"כ מיקרי ריבית, שהרי
 בעומק הדבר החזרה במקרה זה הוי בגדר "שוה כסף" לגבי מה שלקח וא"כ באם
 יחזיר דבר יותר יקר הרי פשוט יחזיר יותר מאשר לקח, ולכאורה הוא חילוק פשוט.

ביאור דברי הגמ' ריש פרק איזהו נשך

וכאשר לגמ' בפ' איזהו נשך דמשמע דאזלינן בתר הכמות ולא בתר השווי
 בדין בתר מעיקרא, הנה הערנו דלפי דברי הסוברים כמהרשד"ם והנלוים לו
 יקשה לכאורה מכל דין סאה בסאה, דיהי' דאורייתא לדבריהם, ואמנם יש לדון
 מצד הקציצה אי מיקרי קצץ.

דהנה ב"אור שמח" פ"ד הי"ב ממלוה כתר ליישב דאמנם בסתם אם לא היה
 מזכיר כלום הרי במקרה שלווה מאה והוזלו צריך לשלם מאה ועשרים, מ"מ כיון
 שהמלווה התנה וקצץ לשלם מאה במאה ועשרים פירושו שהמאה יהי' עבור
 הקרן והעשרים יהא ריבית, וכאילו התנה שישלם לו מהמטבע הישנה. ועדיין
 חסר ביאור דסוף סוף הרי בלא התנאי היה משלם כן, וביותר שהרי כוונתו היתה
 להרויח.

ונראה לבאר דברי הגמ' בביאור אחר לדעת הפוסקים הנ"ל. דהנה לפוסקים
 והראשונים שהוציאו מגמ' זו דאזלינן בתר הכמות יש להעיר בלשון הגמ'
 דבפשטות היה לגמ' לספק האם אזלינן בתר הכמות או בתר השווי. ועוד דהיה
 להגמ' להביא כאן דין סאה בסאה שזהו עיקר מקומו שהרי כל יסודו הוא על דין
 בתר מעיקרא. עוד יש להעיר בגמ' זו, דק' בק' והוקר בתר סוף אזלינן הרי נשך
 והרי תרבות, ומשמע דזהו דין ריבית דאורייתא, וק' דהרי לא קצץ. וזה קשה
 לכו"ע.

ואשר נראה דהנה דיון הגמ' הוא בפרוטות ק' בק"כ, והגמ' נקטה מעיקרא
 מאה בדנקא — והשתא ק"כ בדנקא, וכן בהמשך מאה בחומשא, אמאי לא
 אמרינן פשוט שק' הוזלו ושויים כערך של פ' או הוקרו ושוב יותר ונפ"מ דיכול
 לקנות יותר פירות כזה וכלשון הגמ' בב"ק דקאזיילין פירי. והנה הרמב"ן ביאר
 שהפרוטות פירא הם ואינהו דיקרי וזיל וכספא טיבעא, ואמנם הרמב"ן מבאר

זאת כדי להדגיש את הריבית שבכאן דאל"כ לא היה כלל מקום לדון על ריבית שהרי לא הוקר והוזל. אך נראה דיש כאן דיון עמוק, ואדרבה ייתכן שמכאן יש מקור לשיטת המהרשד"ם ודעימו, ויסוד הדבר דכל דין הלוואה וחיוב החזרתה נקבע על פי מטרתו וייעודו של הדבר לשלם מה הוא עומד. ובזה יש הבדל יסודי בין אוכל לכסף, דבכסף נמדד על פי שוויו לקנות בו ואילו בפרי ואוכל נמדד לפי האוכל שבו דהיינו כמותו לאכילה. אשר לפי"ז כסף גופא שרגילים למדוד ערכו על פי ערך מסוים — זהו ערכו. ולפי"ז פרוטות שתפקידם הוא לשימוש קטן וערכם נמדד לפי הדינר א"כ אין ההלוואה בפרוטות אלא בכך וכך חלקי דינר וע"ז נקבע שם ההלוואה ולכך באם לווה ממנו מאה כאשר הם דנקא ששית הדינר פי' שההלוואה היא ששית הדינר (ואם הדינר היה מתיקר או מוזל בזה היה הדיון של הוזל המטבע). ובוודאי שחייב להחזיר לו ששית הדינר ולא פחות באם הוזלו הפרוטות כי אין ההלוואה פרוטות אלא ששית הדינר והפרוטות במקרה זה הם רק היכי תימצוי, להלוואה זו. אכן אם קצץ אדם בשעת ההלוואה לא על פי ההערכה הרגילה של כנ"א ובסופו של דבר במציאות קרה שלא היה לו ריוח האם דיני ריבית נקבעים על פי הקציצה או בטר המציאות. וברור שזה שייך רק במקרה ששייכת הקציצה שהם קבעו ביניהם. ולפיכך (ובזה דומה לפשט ה"אור שמח") כאשר לוו מאה וקצצו מאה פרוטות הרי מצד הקציצה שייך שילווה פרוטות וע"ז התחייב לשלם מאה ועשרים ובהלוואת פרוטות יש כאן ריבית שהרי הוציא ממשמעות ערכה הרגיל והעכיר הדיון לפרוטות ובזה הוי ריבית, או דאזלינן בטר המציאות ומכיון שהרי שווים של ק"כ שווה לק' של שעת הלוואה דהרי הוי ששית הדינר הרי אמרינן שאין כאן ריבית.

ולפי"ז כל ספק הגמ' הוא דיון בהלכות ריבית דמאחר שאמרה התורה דין ריבית קצוצה האם ביאור הדבר שהוי אך תנאי באיסור או שהקציצה עצמה יוצרת את הריבית אף שבפועל בסוף לא השתלמה הריבית. ולפי"ז אדרבה כל דיון הגמ' מיוסד על יסוד שלולי הקציצה כאן וודאי הייתי קובע לפי שווי הדבר ואמנם לא יחא ריבית קצוצה באם הוקר וישלם יותר אבל וודאי הוי ריבית ובהוזל וודאי צריך להוסיף לו לשווי הדבר. ורק לאחר יסוד זה יכולים לדון האם קציצה קובעת דיני ריבית, וזו פי' בטר מעיקרא בטר הקביעה של שעת הלוואה או בטר השתא — המצב בפועל ואין הדיון על כמות — או שווי דזה פשוט שנקבע לפי שווי. ובזה מסקנת הגמ' שבתר מעיקרא והקציצה לא הוי אך תנאי בריבית אלא קובעת אם יש כאן ריבית. ובזה מוכן גם שלא דנו כאן אם זילי פירי — או לא — דזה אינו הדיון כאן כלל וע"ז כבר דנו בגמ' ב"ק צ"ז, אלא הדיון אם הוי פרוטות כמו שקבעו בקציצה או דנקא כמו שהשתא בפועל שווה. ובזה מתבאר גם מה דבק' בק' אי בטר בסוף אזלת הוי ריבית קצוצה בהוקר שהרי היתה כאן קביעה שלא על פי ההערכה הרגילה, וא"כ מכיון שאינו רוצה למדוד בדנקא ולכך קוצץ בפרוטות וא"כ הוי קציצה שלא להעריכו ובדנקא והוי

שפיר קציצה. אמנם לא ברור אם יתייקר אך לא תלוי בידו – (ע"ן חוס' ס"ג ע"א ד"ה צד).

אכן כל זה הוא בכסף שמטרתו לקנות בו פירות, אבל בפירות עצמם הרי לווה את הפרי והאוכל שבדבר וא"כ זוהי מהות ההלוואה וזה חייב להחזיר ואפי' יוקר או יוזל, שהרי לא דנים כלל על שווים ולכך לא הוי ריבית דאורייתא כלל אלא מדרבנן הוא שאסרו.

ועל פי סברא זו נראה לקמן, דהחולקים ס"ל דגם במטבע אף שעומד לקנות בו מ"מ הרי הוא דבר עצמאי שדנים עליו ביחס לגופו עצמו, ואשר ע"כ ס"ל דהוא תפצא של כסף והילך בפ"ע ולזה ס"ל דאף דהוול או הוקר דינו ככל סאה בסאה שהדיון על סאה. ולקמן יבואר שיש לזה השלכות להלכה.

התנה להוסיף באם יוזל המטבע – מקורות

והנה אף לסוברים דבהוול ערך המטבע או הוקר משלם אותו המטבע ואינו מוסיף לו ואם יוסיף יהא ריבית בזה עכ"פ מדרבנן, נראה דאם יתנו ביניהם כך יועיל, ואף שלכאורה גוף התנאי נראה כריבית נראה לבאר שאין זה ריבית אך מקודם לכך נראה לבאר המקור שיוכל לעשות כן.

הבאנו לעיל דעת התוס' ועוד ראשונים בכ"ק צ"ז בנפסל המטבע, דאם אמר "ע"מ שתשלם לי מעות" שחייב לשלם מטבע היוצא למרות שבלא התנאי היה מחזיר המטבע שנפסל. אמנם בזה יש לדחות כדביארנו שם.

בראב"ד הובא בשטמ"ק ב"ק צ"ז איחא: המלוה את חבירו על המטבע ולא העמיד הלוואתו על כסף כמו שכותבין עתה בשטרי הלוואות "ואם תפחת מטבע או תפסל נותן לו זקוק של כסף בכך וכך דינרים" והוא לא כתב לו כך, ע"כ.

והנה בדברי הראב"ד אלו מצינו להדיא שמבטיח עצמו בשטר מפני ירידת ערך המטבע, ומבואר שלולי התנאי לא היה מקבל כן אלא את המטבע שהוול וזה למעשה הצמדה של החוב וביטוחו מפני ירידה בערך המטבע.

עוד יש להביא מהתוס' ב"ק צ"ז ע"א ד"ה המלוה דבתי' הב' העמידו הגמ' באוקימתא שלווה סאה חטים ואמר לו או תחזור סאה או כך וכך מעות, ואילו במעות לבר היה קוצץ היה משלם לו מטבע שנפסל (פירוש דאז לדעת תוס' הוי זקיפה ונחשב להלוואה רגילה) אבל כאן שנותן לו חטים יתן לו מטבע היוצא באותה שעה, דעומק הדבר יש כאן הצמדה שרוצה כסף הצמוד לחטים. אמנם לא דיבר על ערך אך זוהי ממשמעות הדבר.

באור ההיתר להתנות באם יוזל המטבע

והנה במחנה אפרים סי' כ"ז דן על מקרה הגמ' דסאה בסאה והוולו, דאיתא דיתן החטים – מה הדין אם מסכים הלווה ליתן לו בפרעון יותר כמו שהיה שווה מעיקרא, והביא בשם המהרי"ט שאסור אך הוא נוטה להתיר. וסברתו:

"אבל זה שנותן שוה מה שלקח מחבירו דשוה עשרה שקיל ושוה עשרה יהיב לא משום אגר נטר הוא דקא יהיב אלא להחזיר לו שוה מה שלקח מידו קמכוין שלא יפסיד המלוה..." ע"כ. (וציין לריב"ש שצ"ו — ושם ביאורו שמשלם לפי שווי).

ולפי"ז אף בקצץ מלכתחילה שישלם לו יותר חטים באם יוזלו יהא מותר, וצ"ע, אכן נראה דאף למהרי"ט שאסור — היינו דוקא בסאה בסאה. וכמו שביארנו ששם מהות ההלואה היא ה"אוכל" והחפצא שבה לא נמדד לפי שווי ולפיכך הרי מחזיר יותר חטים שעליהם היתה ההלוואה, אכן בכסף שעומד לשווי נראה דאף המהרי"ט יוכל להודות והמעין שם יראה שחילק בין כסף שהוסיפו עליו לירד ערכו. מהרי"ט ח"א סי' י'.

ונראה שאפשר לבאר ענין זה בב' אופנים שונים אשר לכאורה יש בהם נפ"מ להלכה. א) יש לומר דכל תנאי שאינו קשור לאגר נטר אינו בגדר ריבית כלל והיינו כאן שמתנה שאינו רוצה להפסיד דוודאי לא חייבה התורה להלוות ולהפסיד ומכיון שרק מתנה שאם יקרה משהו שירד הערך ע"י המלכות או סיבה אחרת אינו רוצה בהפסד, ואינו קשור כלל להמתנת המעות ולמשך הזמן א"כ (ואף דלכאורה אם היה בידו — גם היה נפחת מאידך יש לומר שהיה קונה בזה סחורה) אין לראות בזה כלל ריבית שהרי כללא דריבית אגר נטר כמבואר בגמ' סג ע"ב. ועיין רש"י שם דהיינו שנאמר דביסוד ריבית היא דהקצצה תהי' להחזיר יותר ממה שלקח, ודרישה זו היא בעבור שנותן לו ההשתמשות בכסף וממתין להחזרתו, אבל אם אינו רוצה תוספת הרי הוי רק תנאי במה להחזיר ולא תנאי של ריבוי ושל כמה להחזיר והרי הוא ככל תנאי שבממון ולית כאן ריבית.

ב) בגמ' דף ע"ה מבואר דאם לווה חטים וקצץ לו דמים, הרי אף אם יוזלו החטים — ישלם דמים שקצץ. ואע"פ דבלא קצץ הרי החיוב היה להחזיר לו חטים — כי לווה חטים, ואם היה מוול היה מפסיד המלוה מ"מ כאשר קצץ לו דמים — משלם דמים שקצץ, ופירש"י שם ד"ה וקוצץ... וכי הוזלו נמי יטול דמים שקצץ דהא כמו אוזפיה זוזי הוא. ע"כ.

והמעין בדבריו יראה שאין הביאור בגמ' התם שהיתה קניה ומקח על החטים וזקיפה במלוה, אלא ה"קצץ לו דמים" עושהו להלוואת מעות — ולא הלוואת חטים. ומוזה חזינן שניתן להגדיר את ההלוואה ע"י מה שמתנים ביניהם ואף שהלווה משהו מסוים, מ"מ אם מוסכם שיחשב כך וכך הרי לגבי דיני ריבית והלוואה מיקרי שהלווהו הדבר שקבעו ביניהם. ונראה לפי"ז שבאם ירצה יוכל וודאי לשלם מה ש"קצץ לו דמים" בחטים דהיינו מאחר שקבעו ביניהם שאין כאן הלוואת חטים אלא דמים — הרי דמים אלו חייב להחזיר ויכול להחזירם אף בחטים, וביותר אף יוכל לומר שקוצץ דמים ע"מ שיחזיר בחטים לפי השער של שעת התשלום, וכאם הוזלו ושלם הרבה יותר חטים יהא מותר, וכן כתבו להדיא במחנ"א סי' כ"ז ובמהרי"ט ח"א סי' י'. וביאור זה שההלואה נחשבת לדמים, ולא לחטים כמבואר ברש"י כן למד ה"אבני נזר" סי' קפ"ג אות ח'

והגדיר — שלא חל שם הלוואה על חטים — רק על שיווי ממון שבו. וזו ההגדרה שביקשנו למצוא אי שייך להגדיר הלוואה של ערך ושווי.

הפסוק

ביאור דברי החוות דעת בענין הנ"ל

ובנתיבות בחוות דעת סי' קס"ה סק"א ביאר להדיא כן על פי רש"י, וייסד דאם הלואה מטבע והזול אינו יכול להתנות שיתן לו כשער של עכשיו דהא סאה בסאה אסור להתנות שבאם יזול יתן כשער של עכשיו אבל אם קצץ במעות כגון שכתב בשטר שהלואה לו כך וכך דינרים שכל דינר הוא כ"ה דינרים — הדין כמו בסאה בסאה שקצץ דאף בהזול נותן לו כן דעיקר ההלוואה היא על הדמים שעשה מהמטבע הגדול, וכן הביא בהמשך שלווה חתיכות (סוג מטבע) וקצץ בפרחים (סוג מטבע) ובשעת ההלוואה היו ל"ח חתיכות בפרח ובפרעון מ' — וכתב שוודאי יחזיר לו פרחים שע"ז היתה הקציצה.

והנה מדברי ה"חווות דעת" עולים כמה דינים. א) להתנות בהלוואה שאם יפחת ערכה תשלם לי לערך של היום — אסור, ויש לעיין אם זה סותר למה שהבאנו בשם האבני נזר. ונראה שלא סתרי אהרדי — ד"חחווות דעת" איירי בכסף ומטבעות ולכל כסף יש לו ערך עצמי ולכן לא שייך לדון על "שוויו" שהרי היא שוויו אלא מאי להעריכו ביחד למטבע אחר וזהו בעצם לא שוויו אלא שהמלוה רוצה לקבל מטבע אחר — וזה מה שבאמת מתיר החוות דעת — לקצוץ במטבע אחר, ולהלן יבואר לגבי זמננו.

אכן זה סותר למה שכתבנו באופן הראשון להתיר לקצוץ ע"מ שלא יפסיד והבאנו כן בשם המחנה אפרים שהתיר ואף שהרי מבואר בדין סאה בסאה במתנה שאם יזול יתן לו — אסור וזהו ראיתו של הנתיבות מ"מ זהו בסאה בסאה שחשיבותו מחמת עצמו ולא מחמת שווי וכמו שביארנו בא המהרי"ט משום שהוי חפצא של סאה אבל בכסף עדיין יש להתיר שהרי עומד לשווי, ושייך להתנות שלא יפסיד.

ב) דניתן להגדיר הלוואה על פי הסכמה בין המלוה והלווה ואף שבפועל מלווהו דבר מסוים — שייך לקבוע שההלוואה תיקרא שנעשית בדבר אחר. ופה יש להדגיש שבעצם מדברי הגמ' דף ע"ה ופירש"י שם בסאה בסאה מוכח כן. אבל אינה ראייה גמורה דהיה מקום לבע"ד לחלק דדוקא בחפץ ואוכל — לעשותו דדמים שייך כן שהרי זהו שווי הכספי אבל בכסף עצמו הרי יש לו ערך עצמי, ומאן נימא לן שניתן לתלותו באחר. וע"ז חזינן ב"חווות דעת" דפשיטא ליה כך שניתן ללוות סוג כסף א' ולקצוץ בסוג כסף אחר (ואפי' שאין היחס תמיד שווה ביניהם שהרי מסתמא לכן התנה כן) ולפי"ז יהיה מותר ללוות אף כסף ולקצוץ בפירות דמאי שנא ועוד יהא מותר ללוות כסף ולקצוץ בשוויו אם שייך, כאשר שוויו נערך בכסף אחר.

דינים העולים מהנ"ל

ולסיכום הדברים עד השתא לדינים העולים ביחס להורדת ערך המטבע מהמובא והמבואר נראה א) מטבע שנפחת ערכו מחמת שינוי חיצוני נחלקו הפוסקים היאך משלם אי משלם לפי הכמות שלוה בלא להתחשב בעובדא שהוזל או משלם לפי שוויה בעת ההלוואה ולפיכך יוסיף לו בכמות כדי להשוות לערך זמן ההלוואה.

הלוואת חפץ ע"מ להחזיר חפץ

ב) בהלוואה חפץ ע"מ להחזיר חפץ (סאה בסאה) והוזל נחלקו האחרונים אי מותר לו להוסיף כדי שישווה לערך זמן ההלוואה. (אע"פ שמצד דיני ממון – אינו מחויב כמבואר בגמ' ע"ה). המחנ"א – מתיר ומהרי"ט אוסר. ונראה להוסיף כאן דלדעת ה"אור שמח" במטבע שנפסל ועדיין יוצא במישן דהדין מחיבו רק להחזיר המטבע הישן ופסק ה"אור שמח" דאם יחזיר החדש יש בהו משום ריבית משום דמכיון שאינו מחויב ע"פ דיני ממון ליתן החדש ונותנו – הרי זה מיחזי כריבית. ולפי זה בנידון דידן דברור מצד דיני ממון אינו חייב לכו"ע אלא בסאה חטים אף שהוזלו – יהא אסור להוסיף. (אכן, עדיין ניתן לחלק דיסוד האור שמח הוא במקרה שבמה שמוסיף יהא שווה יותר, אבל במקרה שאף שיוסיף בכמות יהא השווי אותו השווי של מה שלקח – יהא מותר להוסיף אף אם יכול מעיקר הדין לשלם פחות. אך זה אינו, שהרי מסתבר דבמקרה שדנו בגמ' ב"ק, שווי המטבע החדש שווה לשווי של המטבע הישן בעת ההלוואה ורק ישנה עדיין אפשרות לשלם במטבע הישן אף ששווה פחות, והוי דומיא דסאה שהוזלה).

הלוואת מטבע והתנאה במקרה שיוזל

ג) הלוואה במטבע ומתנה שאם יוזל יפצהו לפי השווי שהיה בשעת הלוואה, לסוברים שכלא תנאי גם היה מחויב להשלים לו ודאי שהתנאי חל ומותר מצד דיני ריבית. [וחשבתי להעיר ע"ז דאין זה ברור, על פי מה שכתב האור שמח פ"ד הי"ב ביישוב קושית המחנה אפרים מריש הפרק על הסוברים שמשלם על פי השווי דק' שהוזלו צריך לשלם ק"כ וא"כ אמאי אסרה הגמ' מדין ריבית קצוצה, וחירץ האו"ש דהא מיהת אם לא היה קוצץ היה מקבל ק"כ אבל השתא שקצץ הרי קבע שק' מקבל תמורת הקרן והכ' יהא ריבית. ולפי"ז גם במקרה דנן הגם שלולי התנאי היה חייב לשלם כן, הרי בזה שהתנה כן יהא ריבית, אך זה אינו דאף אם נסכים עם יסודו של האור שמח היינו במקרה שבזמן ההתנאה היתה בקציעה משום "ריבית" כגון ק' בק"כ אבל כאן הרי מעיקרא

התנה לקבל בתורת "קרן" את ההוספה באם יוזל כך שוודאי אף לאור שמח לא שייך כאן ריבית ודו"ק).

אכן לסוברים שבלא התנאי — היה משלם רק את הכמות שלקח למרות שהוזל האם יוכל להתנות כן שיפצוהו באם יוזל כדי השווי. מצאנו לראב"ד בב"ק צ"ז שמועיל להתנות ומדבריו משמע שבלא התנאה היה מקבל את המטבע שהוזל כמו שבגמ' מקבל המטבע שנפסל. ובפשטות הבנת דבריו נראה שמותר להתנות כדי שלא יפסיד וזה לא הוי "אגר נטר" (וכאופן א' שכתבנו לעיל).

ויסוד זה מצאנו ל"מתנה אפרים" שכתב שמותר להוסיף בסאה בסאה ואף דשם לא איירי בהתנה, מ"מ זיל בחר טעמא דאין כאן "אגר נטר" ויהא מותר להתנות כן, אכן ברמ"א קס"ב ס"ב פסק בשם הריב"ש שבסאה בסאה אסור להתנות כן שבאם יוקרו יתן חטים ובאם יוזלו יתן מעות דמי שויים. וטעמו משום דהוי קרוב לשכר ורחוק להפסד. ולפי"ז דברי המחנ"א דווקא בלא התנה. ולדעת הראב"ד שהבאנו, לכאורה יחלוק על דין הריב"ש, או נראה דאולי יש לחלק בין פירות למטבע, דסאה בסאה אסור חז"ל שמא יתייקר ובהוקר באמת אסור משא"כ במטבע לא נחתו לגזור. (או משום דלא שכיח או דאין היוקר והוזל במטבע ויבואר להלן). וממילא אין ההיתר במטבע מבוסס על הסיבה שהוי קרוב לזה ולזה אלא דמותר מעיקר הדין להלוות ולשלם מטבע ואף שיוקר וברור שהוקר מצד המטבע, מעתה במה שמתנה אם אין תוספת ריבית כלל אלא מתנה שלא יופסד ואינו אגר נטר א"כ יהא מותר משא"כ בסאה בסאה שאסור חז"ל והיינו שמדדו על פי השווי לחומרא אבל אם באת להתיר צריך שלא יהא קרוב לשכר ורחוק מהפסד.

אכן ב"חוות דעת" סי' קס"ה א' כתב להדיא שלא כדברינו וע"פ הדין של הרמ"א בסאה בסאה כתב בפשיטות שאסור להתנות בהלווה מטבע שאם יוזל יפצנו. וייתכן לומר בכונת הנתיבות בדרך מחודשת, שאזיל לשיטתו בסי' קס"ב סק"ד שכתב לחדש שייתכן שהוי ריבית דאורייתא במידה ומתנה שאם יתייקר יקבל חטים ובהוזל דמיו — משום שהרי זה כקיבל הלווה אחריות על חפץ של המלווה, ודבר זה גופא שווה פרוטה (כעין ביטוח) ולפי"ז אף בהלוואת כסף הוי ריבית ואף קצוצה ועיין.

ומכל מקום אף לדעת הריב"ש שהביא הרמ"א לאסור היינו משום שקרוב לשכר אמנם אם יתנה בהדיא שאם יוזל יקבל יותר ואם יתייקר יקבל פחות וכגון בסאה יתנה שאם יהי אותו שווי — ישלם חטים ואם לא בין יוקר ובין יוזל ישלם מעות — הרי זה מותר. ועיין בגידולי תרומה שער מ"ו חלק ה' אות א' שכתב כן (ד"ה ולכאורה תמיה לי מלתא). ולפי"ז כתב דבמעות שלא שכיח היוקר והוזל אם התנה ע"מ שלא יפסל — הרי זה כתנאי ע"מ שלא יפסיד. ע"ש. ובסיכום דבר זה של מתנה ע"מ שלא יוזל נראה דמכלל מחלוקת לא יצא.

הלווה כסף ע"מ לשלם כסף אחר

ד. עוד נשאר לברר במלווה כסף מסוים וקוצץ שיחזיר לו כסף מסוג אחר או אף פירות, או במלווה חפץ וקוצץ שהחוב יהי' השווי' (וכפשטות זה שייך בפירות ולא בכסף). והנה על אופן שמלווהו סאה וקוצץ דמים — שמותר מפורש בגמ' עה ע"א. ומבואר באחרונים (מחנ"א ומהרי"ט) שאף לחיבו לשלם חטים כמחיר זה — מותר. ובביאור דבר זה נראה שהחות דעת בסי' קס"ה לומד כפשוטו דנחשב לענין ההלוואה כהלווה דמים. ולפ"ז כתב דהלווה סוג א' של מטבע וכתבו בשטר סוג אחר של מטבע חייב בסוג השני, ולא הוי ריבית. באם הוול הסוג הראשון ומשלם כמו שהתחייב בסוג השני. ונראה מדבריו שמיקרי כאילו ההלוואה היתה כמטבע שקצצו שיחזיר לו. דעל זה התחייב להחזיר. ובחו"מ סי' ע"ד כפל דבריו ב"נתיבות" ושם הביא דברי התומים, סוף סי' מ"ב דיוקרא וזילא חל על המלוה אכן אם הלוח לו כמטבע אדומים ולא הקפיד על המטבע וחשב עמו על זהובים, כגון שהלוה לו מאה אדומים וכתב בשטר שהלוה לו אלף ושמונה מאות זהובים או שחשב עמו בע"פ... מחויב לסלק לו סך אלף ושמונה מאות זהובים ויוקר ווול של המטבעות חל על הלוה כמו סאה בסאה וקצץ כמבואר בב"מ ע"ה ורש"י שם. עכ"ל.

ויש להסתפק בדעת ה"נתיבות" אם נאמר כן רק בב' מטבעות שקיימות במדינה זו ורק הערך היחסי ביניהם לא שווה תמיד אבל שניהם מטבעות. ובזה יהא הביאור דמכיון שייתכן שיכול בלא"ה להפריע לו במטבע השני כי הרי שם מטבע עליו כאן, לכן נחשב החוב כמטבע שכתבו, אבל באם יתנה לשלם במטבע שלא הולך כאן או למשל יתנה לשלם בפירות האם גם כזה יאמר הנתיבות דהחוב חל כפי מה שפסקו ביניהם? ולכאורה נראה קצת כך דה"חות דעת" עצמו ס"ל בסי' קס"ב סק"א לגבי הלוואה של חטים בדוחן כתב לייסד (בדברי הט"ז) דהלוואה מיקרי לשלם מאותו ממון שלקח, ולכך ס"ל שם דכל שמחייב להחזיר מין אחר הוי מכירה ולא הלוואה, ובמכירה ס"ל דמתחייב רק שווי הדבר שהוחלט עליו ולא הדבר עצמו. ועי"ש שהביא מדברי הנמו"י ב"מ לגבי ארנקי ישנה. ועכ"פ אם אכן ס"ל דאינו יכול להתחייב בהלוואה כי אם מה שלקח — יקשה מהא דסאה בסאה וקוצץ לו דמים דביאר רש"י וע"פ זה הנתיבות דהוי כאילו הלווהו דמים ולפ"ז נקבע שישלם כמה שקצצו. וכתב כן בב' סוגי מטבעות איסרים ודינרים, וכמו שנתבאר לעיל, ונצטרך לומר דחלוק דין סאה בסאה — ששייך קציצת דמים עבורם מאשר קציצת חוב בפירות במקום המטבע, ועוד נצטרך להוסיף דב' מטבעות רק במידה ובעצם הם שניהם מטבע כאן. אלא דכל זה נכון הוא רק כאשר נלמד שהיתר סאה בסאה וקצץ דמים הוא מדין מכר ואז שפיר שייך לחלק בין דין הגמ' לדין של קציצת פירות עבור דמים, דבזה לא שייך שקונה הכסף ומתחייב פירות, אלא שא"כ אין כלל ראייה לדין דינרים ואיסרים של הנתיבות אף שהוא יכול להיות אמת מ"מ אין להוכיחו מדין סאה בסאה שהוי דין מכר וע"כ ס"ל לנתיבות דשייך לקצוץ

החייב עבור ההלוואה אף לא במה שלקח. וא"כ שוב מאי שנא מטבע ויקצוץ עבורו פירות, ונחשבהו כמי שלוה הפירות. וצ"ע דעת החוות דעת בזה. ועכ"פ ברור שדבר זה מחלוקת הוא בין החכמת-אדם דס"ל דאי אפשר להתחייב עבור כסף כי אם כסף ודווקא אותו הכסף ואף קנין לא מועיל בזה ואילו ה"נחל יצחק" חו"מ סי' ע"ד חלק עליו וכתב דשייך להתחייב לשלם סוג אחר ואפי' מטלטלין עבור כסף שלוקח מהשני. ולדעתו הרי הכסף יכול לחייב לשלם עכשיו פירות אכן נראה שגם לדעת ה"נחל יצחק" אין זה עדיין פתרון לריבית שזהו גופא שמתחייב לו פירות והרי יש סיכוי שיהא יותר — א"כ בזה גופא הוי ריבית ואמנם יש עצה להתיר והוא מדין פסיקה על הפירות אלא שאז יש צורך לדון יצא השער או יש לו.

וכדי להתיר דבר זה צריך להתייחס כאילו לווה פירות (ולא מדין כאילו שנעשה מקח) דהיינו שאת הדבר שקצצו צריך להחשיב כאילו עליו ובו נעשתה ההלוואה, וזה אמנם לשון רש"י ב"מ ע"ה ע"א וא"כ כמו שמפירות שלוה שייך לומר שכאילו לווה מעות כך ממעות דינרים שייך כאילו לווה איסרים, וכמו שהתומים בסי' מ"ב מתייחס שההלוואה בוצעה במטבע שעליו הוחלט.

והנה ב"אבני נזר" סי' קפ"ג אות ח' מבואר דבסאה בסאה בקצץ דמים פי' שההלוואה נקבעה על "שווי ממון שבו" (וכן במטבע שנפסלו לא חל שם הלוואה על הצורה הזו רק על מטבע סתם). ולכן מחזיר השווי בין הוקר ובין הוול אכן נראה דכל זה שייך ב"שווי" שנמצא בגוף הדבר וכמו מטבע שוודאי ה"מטבע" שבו נמצא כאן וכן בחטים הרי השווי הממוני שלהם הרי בזה הם נערכים, ובזה שייך שפיר לומר שלוה השווי שבו והחפצא הוא רק היכי תימצי וכלי לשוויות, ולפ"ז נצטרך לומר שזהו רק בפרי לעשותו דמים וכיו"ב וא"כ גם מה שחידש הנתיבות והתומים בדינרים ואיסרים (ואדומים וזוזים) היינו בכה"ג שהרגילות שנערכים אלו באלו והם רק אמצעים לכך. אבל ליקח כסף ולקצצם בפירות זה לא מצינו. ובזה נראה לבאר דברי ה"חוות דעת" שהם גם באותה כוונה. ומה שחידש בס' קס"ה הוא לומר שכאשר יש בדבר עצמו תכונה או ערך מסוים — שייך לקבוע הלוואה עליו ולכך כמו שמלווהו סאה שייך לקבוע על שווים דהיינו דמים, כך גם באיסרים ודינרים שהם נערכים א' ביחס לשני וזהו ההרגל של בני-אדם שייך לקבוע ההלוואה על פי ערך זה. אכן ליקח דבר שיש לו ערך עצמי ולקבוע לו ערך אחר זה לא שייך לקבוע דהיינו ליקח כסף ולומר שההלוואה היא בפירות זה מהיכי תיתי דההלוואה לא מחייבת זה — ואם יעשה כן הרי זהו בדרך של פסיקה ומכר ולא בדרך הלוואה ולזה צריך תנאים אבל בוודאי לא אמרין לקבוע שהלווהו דבר אחר מאשר מה שבאמת הלווהו.

האם סתמא הוי כהתנה במקרה שרגילים כן.

והנה עד עתה היה הדיון לקבוע זאת בתנאי, מחד גיסא הוא יותר ברור מצד החייב של דיני ממון אך אולי תהי' בזה שאלה של ריבית מלבד אם נאמר כמו

שביארנו שההלוואה היא לפי ערך – וזאת צריך לקבוע ובוזה שפיר לא הו¹²³⁴⁵⁶⁷ ריבית. אכן יש לדון אם בסתמא בנ"א מעריכים דבר לפי ערך מסוים וכך מתחשבים בו, האם צריך להתנות כן או מכיון שהמציאות אצל אנשים היא כזו שכך הם מתכוונים – הרי זה נקבע ממילא כך.

והנה בגמ' ב"ק צ"ז ע"א המלוה על המטבע ונפסל – וכפי שביארו התוס' ושאר דמכיון שהתנה "שמלווה על המטבע" לא יכול ליתן לו המטבע שנפסל. וע"ז איתא "בשלטי גיבורים" בבבא בתרא פרק גט פשוט (ע"ז ע"ב דפי הרי"ף) "ונראה דכל הלוואות שלנו הן ע"מ לשלם מעות" ע"כ, מכואר מדבריו דאף במקום שצריך להתנות אם דעת בנ"א כן הרי זה מסתמא כאילו הותנה.

הערות

מטבע שנערך לפי ערך מסוים ואי ההלוואה נחשב לפי הערך.

ונראה דאפי' במקרה שערך המטבע נערך על פי ערך מסוים בדבר אחר אף שלווה מהמטבעות ולא הזכיר כלום מ"מ אם יחול שינוי בערך המטבע ביחס לדבר שנערך בו – ישלם לפי הערך.

והנה ב"שלטי גיבורים" בסוגיא ב"ק צ"ז איתא: ונראה בעיני שהמעות שלנו שהם נמשכים אחר הזהב לעולם ופעמים שהמעות הנפסלים הם כמו שלש מאות בטרין והמעות היוצאות כמו עשרים וארבע בטרין בגזירת המלך יש לנו ללכת בהם לעולם אחר הזהב ואם היה חייב לחבירו שלש מאות מן המעות הנפסלות נותן לו מן המעות היוצאות שוה בטרין א' שהרי השלש מאות שנתחייב לו כך הם שוין ע"כ. ודבריו הם ממש לדיוננו שערך מטבע א' נערך על פי ערך מסוים אין מתחשבים בכמות של המטבע אלא בערכו.

וביאור הדבר דמטבע בזמן הגמ' היה לו ערך עצמי ולכך א"א להעריכו בדבר אחר אבל כאשר המטבע מתיחס מלכתחילה על פי שווי של דבר אחר בזה אזלינן בתר ערכו ואף שלא דיברו כלל מזה.

דיון במטבע הישראלי בימינו.

והנה השאלה בימינו כאשר המטבע הישראלי מופחת והדבר פוגע בערכו ובכח הקניה שלו. (והנה זה ברור דמה שכתבו כל הפוסקים שעיקר הבדל בין פירא לטיבעא הוא שאמרינן שהיוקר והזול הוא בפירות ולא בטיבעא, ועיין חזו"א שכתב דאף שנראה לנו ברור שהפירות הוקרו מחמת שהמטבע ירד מ"מ כך אמרו חז"ל שהטיבעא הוא הדבר הקבוע ולא הוול אלא הפירות. ובוזה בוודאי אם ירצה לקבל את "כח הקניה" שהיה לו בשעת הלוואה ודאי שהוא ריבית ואם יתנה על כך יהא בזה ריבית קצוצה. אכן כל זה בסתם שירד ערכו מחמת האנשים, אבל אם המלך גזור לפחת ערכו וכמו במקרים שדיברו הפוסקים בזה אמרינן שהמטבע הוא שהוול).

והנה המלווה לחבירו כסף ואינו רוצה ליקח ריבית, מאידך הרי יודע

שהמטבע מפותח מדי יום ואם יקבל חזרה הסכום שנתן הרי ערכו ירד, היאך ילווה כדי שלא יפסיד. האפשרויות הם שונות ועל פי האמור לעיל נראה לבארם. (א) הלווה סתם ופוחת המטבע. (ב) המלווה רוצה להתנות שאם ירד כח הקניה יפצהו הלווה. (ג) האם יכול להצמידו למדה המחירים לצרכן (אינדקס). (ד) האם יכול להצמידו לדולר. (ה) להלוות שקלים ע"מ שהלווה יתחייב לו להחזיר דולרים.

והנה ביחס למקרה רגיל שהלווהו סתם ופוחת המטבע ראינו שנחלקו הפוסקים דלדעת המהרשד"ם ודעימיה ס"ל דודאי מותר ואף חייב להשלים לו לשווי הערך שהיה בשעת הלוואה. ולדבריהם וודאי שאין כל ספק בזמנינו. והנה לסוברים שאם הוזל המטבע אין משלם לו אלא מה שלווה. נראה דהמקרים חלוקים. אם המצב כמו שהיה כאן לפני שנים שהמטבע היה יציב ופוחת ע"י הממשלה פעם בשנה או אפי' לעתים יותר רחוקות נראה שזהו המקרה שהם דנו עליו. אכן בימינו זה שונה. וזה על פי מה שבארנו שהסוברים כן שלא חייב להוסיף לו בהוזל היינו משום שקובעים את ההלוואה על פי הכמות של הדבר שהלווה, אכן כל זה הוא כאשר לדבר יש ערך עצמי כמו מטבע רגיל אבל בימינו שמטבע מפותח מדי יום א"כ אינו בעצם דבר עצמאי כלל ולא שייך כלל לדבר על כמות אלא על ערך דאמנם הוא טיבעא מצד החריפות החוקית שלו אבל ערכו הוא נמדד על פי יחסו ולכך יש לומר כאן דמה שאמרינן שבכסף לא שייך לקבוע את ההלוואה לפי ערך ובסאה של פירות שייך לומר כן היינו משום שכסף הוא עצמאי ויש לו ערך ופרי יש בו "שוויות" חוץ מעצם הפרי, וא"כ כסף כהיום וודאי שערכו הוא אינו עצמי. אלא נערך ביחס לדברים אחרים. והנה אם נצרף את שיטת ה"שלטי גיבורים" לגבי מטבעות שנערכות ביחס לזהב הנה היום פשוט בשוק הוא שההתייחסות לשקל היא בערכו היחסי לדולר שכאשר שואלים לאדם מה מחירו של דבר תשובתו היא — כך וכך בשקלים לפי "שער של היום" (ובמקרים רבים נוקבים לכתחילה מחירו בדולרים) ולפי"ז היום שההתייחסות האנשים לשקלים בתורת כך וכך — חלקי הדולר יכול להיות שכלל א"צ להתנות וממילא הוי הכי.

אמנם מכיון שאין הדבר ברור, לכאורה עדיף להתנות והנה בדין תנאי אם יתנה ע"מ שלא יפחת המטבע הבאנו דיעות (ראב"ד) שיכול להתנות כן ואין בזה ריבית משום שלא הוי אגר נטר אלא מניעת הפסד, ובצרוף דעת ה"גידולי תרומה" בדעת הריב"ש שהביאו הרמ"א במקרה שיקבל עליו שגם באם יתייקר — לא יקבל כי אם את שווי — וודאי מותר. וכמצבנו היום ודאי שמבחינה מעשית אין לו לחשוש לזה ולכן יוכל לקבל על עצמו שהתנאי בא רק כדי שלא יפסיד ובוזה לכו"ע לא מיקרי אגר נטר.

וביותר, נראה שאפשר להשתמש כאן עם ההיתר של סאה בסאה "וקצץ לו דמים" וכפי שביארנו ע"פ ה"אבני נזר" שהוא מדין הלוואה "שווי" הדבר ולכך יתחייב להחזיר לו ואמנם שם אמרו בפירות. אבל בכסף לא דנו מכיון שלא שייך לדון על ערך שווי שהרי הוא בעצמותו שווי. אבל כהיום שלמטבע אין כל ערך

עצמי וכל כולו הוא רק בתור "כח־קניה" של מצרכים א"כ הרי זוהי מהותו ועל זה נקבעת ההלוואה.

(ומה שיש לחוש כאן, דאולי עדיף שיתנה משום שלראב"ד ב"ק צ"ז דשם מחדש הדין של תנאי, שאם ייפחת ישלם לו לפי כך וכך הרי א"כ מדגיש הראב"ד שהדיון בגמ' הוא בגלל שלא התנה, וא"כ בזמננו שיודע מראש שיפוחת המטבע — א"כ באם לא יתנה הרי הוא כמוותר על כך וצ"ע).

דיון על פי מה נקבע ערך המטבע

הבעיה המתעוררת היא לפי מה נקבע כחו של המטבע, הנה מחד יש לדון על מדר המחירים לצרכן דוהו מראה שירד כח הקניה של המטבע. אולם אף שנראה שזהו מודד שבצורה עקרונית יכול ליתן תמונת מצב על ירידה של ערך המטבע אבל האם נוכל לקבוע שאכן המטבע ירד בכך וכך והרי המדר הוא ממוצע של כל מיני דברים וסוגים שונים, אך אולי מכיון שכך המנהג יש אולי להתחשב בזה שמודדים על פי זה כמו חובות לממשלה ולעיריה ותשלומין לקופ"ח שנקבעו ע"פ עליית המדר. ובכל מקרה נראה להצמיד לסוג מסוים של מדר כגון מדר יוקר הבניה וכדומה ודאי שלא קובע את ערכו של המטבע וודאי שלא יועיל לענינו איסור ריבית.

מאידך גיסא יש לדון ולקבוע את ערכו של השקל על פי מחיר הדולר, שע"פ הממשלה הוא צמוד אליו ונדון על פי יחסו אליו, ומכיון שכך הוא שימוש בנ"א כיום לקבוע מחיר המוצרים ע"פ מחיר הדולר וזה יועיל בתורת תנאי, דהיינו שיתנה שאם יפחת ישלם לו כך וכך דולרים, אלא שכזה נוצרת בעיה, שהרי "דולר יציג" אינו יכול ולא שייך לשלם שהרי אין קיים כזה דבר כלל. ואם כוונתו לדולר ממש הרי שם השתנות מחירו אינה משקפת נאמנה את ירידת ערך השקל וכוודאי שדומה כאילו יאמר שישלם כך וכך פירות ותלוי במחירי השוק. ובזה וודאי שאסור אף לפי הראב"ד.

אמנם ייתכן דההתנאה במקרה שהראב"ד דן עליו שהתנה שאם תפחת המטבע נותן לו זקוק של כסף בכך וכך דינרים, ע"ש. וביאור הדבר שהלווה לו דינרים ובשעת הלוואה היה ערכם שווה לכך וכך זקוקים של כסף דהיינו כל זקוק כסף היה שווה כך וכך דינרים. ועל פי ערך זה התחייב להחזירו. (דאין לומר דכוונת הראב"ד שקוצץ לו על זקוקין — שהרי מתנה רק אם ייפחתו וע"כ הוי מדין תנאי כדי לשמור על ערך הדינרים) וכנראה שבזמננו היה הקובע את הערך — הזקוק של כסף ולפיו היו קובעים את המחירים וצריך לידע אם אכן ברגע שהשתנה היחס בין הדינרים לזקוק של כסף — השתנו כל המחירים בהתאם. ואם באמת לא השתנו כל המחירים הרי ע"כ מכיון שכך דעת בנ"א לקבעו על פי יחס מסוים הרי התנאי חל ולא הוי ריבית. משום שזהו המדידה שבה בנ"א מודדים המטבע. אך ייתכן שבאמת כל המחירים ישתנו וצריך לשלם יותר דינרים עבור כל הדברים ובמקרה כזה אם פחתה המלכות והממשלה את